

Studying the Status of Combatants' Rights Protection in Jurisprudence and Humanitarian Law

Kiyamars Mansoori¹, Esmat Savadi^{2*}, Hormoz Asadi Koohbad³

Received:2024/02/05
Accepted:2024/03/18

Research Article

Abstract

The purpose of this article was to study the status of protecting the rights of combatants in Imami jurisprudence and humanitarian rights in a descriptive way. The culture of systematizing the realization of the rights of warriors and keeping their memory and name alive is an important part of the cultural values of different societies. Therefore, efforts should be made to make these rights and values current in the heart of the society. During every war, policies are adopted to minimize the undesirable and unwanted effects of war, and these cases are foreseen in every war. In response to the main question of this article, "What is the status of protecting the rights of combatants in jurisprudence and humanitarian documents?" The findings indicate that different divisions can be considered for the set of combatant rights; Among the most important factors, we can mention the rights during the war and after the end of the war; The right to defense is one of the rights of the combatant during the war. "The right to enjoy the status of prisoners of war" is one of his rights after the end of the war and it is related to the secondary status of the combatant. The care and access of combatants to medical services is one of the rights of this class, which should be considered during and after the war. Other rights of fighters that were investigated in this research are economic rights and social rights. These issues are emphasized in humanitarian law and Islam, as part of the example of share in Allah's beard(zakat), it is given to them.

Keywords: Combatants; Humanitarian rights; Jurisprudence; Rights; War

Mansoori, K., Savadi, E., & Asadi Koohbad, H. (2024). Studying the Status of Combatants' Rights Protection in Jurisprudence and Humanitarian Law. *Journal of Political and International Research*, 15(57), pp.31-46.

¹ Ph.D. Candidate of Islamic Jurisprudence and Law Department, Islamic Azad University, Ramhormoz Branch, Iran. mansoorii.k.50@gmail.com

² Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Islamic Azad University, Tehran West Branch, Tehran, Iran. (Corresponding Author). e_savadi@yahoo.com

³ Associate Professor, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Ramhormoz Branch, Islamic Azad University, Ramhormoz, Iran. asadi.koohbad@gmail.com

مطالعه‌ی وضعیت حمایت از حقوق رزمندگان در فقه و اسناد بشردوستانه

کیامرت منصوری^۱، عصمت سوادى^{۲*}، هرمز اسدی کوه‌باد^۳

مقاله پژوهشی	تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۰۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۲۸
--------------	---

چکیده

نوشتار حاضر باهدف مطالعه‌ی وضعیت حمایت از حقوق رزمندگان در فقه امامیه و حقوق بشردوستانه به روش توصیفی به انجام رسید. فرهنگ نظام‌مند کردن تحقق حقوق رزمندگان و زنده نگه‌داشتن یاد و نام آنان بخشی مهمی از ارزش‌های فرهنگی جوامع مختلف است. لذا باید تلاش کرد این حقوق و ارزش‌ها را در بطن جامعه جاری ساخت در جریان هر جنگ سیاست‌هایی اتخاذ می‌گردد که آثار نامطلوب و ناخواسته جنگ را به حداقل برساند و در هر جنگ این موارد پیش‌بینی می‌گردد. در پاسخ به سوال اصلی این نوشتار «وضعیت حمایت از حقوق رزمندگان در فقه و اسناد بشردوستانه چگونه است؟» یافته‌ها حاکی از آن است که، تقسیم‌بندی‌های مختلفی را می‌توان برای مجموعه‌ی حقوق رزمندگان در نظر گرفت؛ از جمله مقسم غالب را می‌توان حقوق، در حین جنگ و بعد از اتمام جنگ برشمرد؛ حق دفاع یکی از موارد حقوق رزمندگان در حین جنگ است «حق برخورداری از وضعیت اسیران جنگی» از جمله حقوق وی بعد از اتمام جنگ می‌باشد و مربوط به وضعیت ثانویه رزمندگان است؛ رسیدگی و دسترسی رزمندگان به خدمات درمانی هم از جمله حقوق این قشر است که در حین جنگ و بعد از آن می‌بایست مورد توجه باشد. دیگر حقوق رزمندگان که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفت حقوق اقتصادی و حقوق اجتماعی هستند. این امور در حقوق بشردوستانه و اسلام مورد تأکید قرار از باب نمونه سهم فی سبیل‌الله (زکات)، به آن‌ها تعلق می‌گیرد.

واژگان کلیدی: حقوق، رزمندگان، فقه، حقوق بشردوستانه، جنگ

منصوری؛ کیامرت، سوادى؛ عصمت، اسدی کوه‌باد؛ هرمز (۱۴۰۲). مطالعه‌ی وضعیت حمایت از حقوق رزمندگان در فقه و اسناد بشردوستانه. فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، شماره ۵۷، صفحات ۴۶-۳۱.

^۱ دانشجوی دکتری تخصصی گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رامهرمز، ایران. mansoorii.k.50@gmail.com

^۲ استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران غرب، تهران، ایران. (نویسنده مسئول). e_savadi@yahoo.com

^۳ دانشیار، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد رامهرمز، دانشگاه آزاد اسلامی، رامهرمز، ایران. asadi.koohbad@gmail.com

مقدمه

تاریخ بشر شاهد نزاع، کشمکش‌ها و جنگ‌های ویرانگری بوده است؛ جریانات ناگواری که در اقصی نقاط جهان بوده و هست. این مخاصمات موجبات نقض حقوق بشر را در پی داشته است، قربانیان زیادی بر جای می‌گذارد و از آن به‌جز ویرانی چیزی بر جای نمی‌ماند؛ امروزه به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین بحران‌ها و آسیب‌های بین‌المللی به شمار می‌رود؛ با این توصیف در این وضعیت حقوق افرادی تحت تأثیر قرار می‌گیرد، این افراد قربانیان جنگ نام دارند.

حقوق رزمندگان از جمله مباحثی است که در حقوق بشردوستانه مطرح می‌شود؛ تبیین و ترسیم حقوق قربانیان و بازماندگان جنگ در فقه امامیه بدون لحاظ جایگاه این مسئله در حقوق بشردوستانه و مفهوم اسلامی آن، کامل نخواهد بود. در اصطلاح تخصصی، حقوق بین‌الملل بشردوستانه بخشی از حقوق جنگ به شمار می‌رود و آن مجموعه‌ی مقررات و قواعد حقوق بین‌الملل است که علاوه بر تعیین حقوقی که نقش حمایتی از افراد انسانی اعم از رزمنده‌ها یا غیر رزمنده، اموال غیرنظامی و نیز حقوق طرف‌های متخاصم در مخاصمات مسلحانه اعم از بین‌المللی یا غیر بین‌المللی دارند، به مشخص کردن تکالیف افراد انسانی و طرف‌های متخاصم نیز می‌پردازد (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۴: ۲۶).

مراد از حقوق، مجموعه امتیازات، اختیارات و منافع است که برای عنوان کلی «رزمنده» در اسناد بین‌المللی حقوق جنگ (حقوق بشردوستانه) در نظر گرفته شده است و هدف بررسی آن‌ها از منظر فقه امامیه و همچنین بررسی امتیازات و اختیارات اساسی رزمنده‌ی سپاه اسلام در فقه امامیه است.

بر این اساس می‌توان گفت، مهم‌ترین نیاز هر جامعه، تأمین امنیت آن جامعه و افراد آن است. تلاش برای بالابردن حد امنیت ملی یکی از مهم‌ترین نگرانی‌های دولت‌ها و یکی از پایه‌های سیاست خارجی آن‌هاست. یکی از راه‌های حفظ امنیت، دفاع در برابر حملات دشمن است. حمایت از حقوق رزمندگان و ایثارگران از مهم‌ترین نیازهای امروز این قشر می‌باشد که در راستای دفاع از کیان ملی متحمل خسارات متعددی می‌شوند. لذا شناخت حقوق رزمندگان و ایثارگران، و تبیین تکالیف و وظایف دولت و مردم در قبال آن‌ها ضروری به نظر می‌رسد.

این مقاله در پی پاسخگویی به بخشی از سؤال اصلی تحقیق مبنی بر نحوه تبیین سازوکار حقوق رزمندگان است؛ در واقع با بررسی نحوه عملکرد خدمات‌رسانی به رزمندگان به ارزیابی آن در فقه و اسناد بشر دوستانه پرداخته می‌شود؛ در این رابطه دو موضوع اساسی مبنای کار قرار گرفته است: اولین موضوع این است که هرچه میزان حمایت از رزمندگان بیشتر باشد، ترویج فرهنگ ایثار و فداکاری بیشتر صورت می‌گیرد و دومین موضوع این است که از آنجایی که حقوق جنگ زیرمجموعه حقوق بین‌الملل قرار می‌گیرد، در اسناد بشر دوستانه نسبت به این موضوع چه واکنشی صورت گرفته است، در اسلام نیز این مجموعه از حقوق و احکام را باید در منابع حقوق بین‌الملل اسلامی و قواعد رفتار دولت‌ها در زمان جنگ و صلح جست و جو کرد. آنها بخش مهمی از قواعد فقه را نیز تشکیل می‌دهند.

روش: روش پژوهش در این پایان‌نامه روش توصیفی - تطبیقی است. اطلاعات و داده‌ها از به شیوه‌ی کتابخانه‌ای و با مراجعه به منابع فقهی و روایی و نرم‌افزارهای موجود جمع‌آوری شده است.

۱- پیشینه تحقیق

خالقی و رشنودی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «جلوه‌های صیانت از کرامت بشری در مخاصمات از منظر نهج‌البلاغه و حقوق بین‌الملل» به این نتیجه رسیده‌اند که، با توجه تلمذ امام علی (ع) در مکتب رسول اکرم (ص) و مشارکت در اکثر غزوات و جنگ‌های صدر اسلام و کلام امام در کتاب شریف نهج‌البلاغه؛ به‌عنوان آینه تمام نمای مظهر رحمانیت اسلام در خصوص صیانت از کرامت انسانی در جنگ‌ها، مورد مطالعه تطبیقی قرار گرفته است. در ابعاد بین‌المللی نیز با بررسی و مقایسه قواعد و کنوانسیون‌های بین‌المللی با تأکید بر کنوانسیون‌های چهارگانه ۱۹۴۹ ژنو و پروتکل‌های آن با موارد فوق‌الذکر تلاش گردیده تا ابعاد و زوایای این دنگرش تطبیق داده و مورد بررسی و تحلیل قرار گیرند.

امیری فرد (۱۳۹۹) در تألیف خود با عنوان «مسئولیت مدنی دولت در برابر ایثارگران دفاع مقدس» می‌نویسد: در حقوق داخلی مسئولیت دولت در جبران خسارات ایثارگران را نیز بایستی بر همین اساس دانست. لذا افرادی که در فرآیند جنگ متحمل زیان شده‌اند، ذی‌حق در مطالبه این خسارات هستند. قواعدی از جمله احسان، لاضرر و نیز مشروعیت دفاع از جمله مبانی لزوم حمایت و پرداخت خسارت ایثارگران می‌باشند.

مهدیون (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «حقوق رزمندگان، اسرا و غیرنظامیان در مخاصمات مسلحانه داخلی با تأکید بر موازین حقوقی اسلام و حقوق بشردوستانه‌ی بین‌المللی» به بررسی و ارزیابی تأکیدات حقوقی اسلام و حقوق بشردوستانه‌ی بین‌المللی درباره‌ی حقوق نظامیان، اسرا و غیرنظامیان در مخاصمات مسلحانه داخلی و بررسی وضعیت حقوقی آنان پرداخته است. عبداللهی نژاد و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهش خود با عنوان «مبانی فقهی اولویت استخدامی ایثارگران» بر مبنای ادله‌ی احکام به بیان مبانی فقهی امتیازها و اولویت‌های استخدامی این دسته از افراد پرداخته‌اند و پس از نقد و بررسی آن‌ها، به این نتیجه دست می‌یابند که اولویت و تکریم آن‌ها از پشتوانه قوی فقهی برخوردار است؛ با این توضیح که علاوه بر سیره و بنای عقلا، دسته‌ای از آیات و روایات مؤید و مثبت آن است.

۲- مبانی مفهومی

۲-۱- حقوق بشر دوستانه

حق در نگاه عده‌ای از فقیهان، مرتبه ضعیفی از ملک و بلکه نوعی از ملک بوده و صاحب حق برشی، مالک آن شی تلقی گردیده و امر آن شی به دست اوست (طباطبایی، ۱۳۸۳: ۵۵). مرحوم نائینی از فقیهانی است که حق را مرتبه ضعیفی از مالکیت معرفی کرده که قوام آن به دو طرف است. یک طرف صاحب حق که از آن حق منتفع می‌شود و طرف دیگر آن که عهده‌دار اداری حق است (آملی، ۱۳۷۱: ۹۱).

حقوق بشردوستانه بین‌المللی شاخه‌ای مهم از حقوق بین‌الملل است که در سال‌های اخیر توجه بسیاری از مجامع بین‌المللی به‌ویژه سازمان ملل متحد را به خود جلب نموده است. حقوق بشردوستانه برگرفته از اصول اساسی بشریت و مجموعه‌ای مرکب از اصول معاهدات، قواعد عرفی و رویه‌ها است (کنعانی و سپاه رستمی، ۱۳۸۵: ۳).

مفهوم حقوق بین‌الملل بشردوستانه^۷ در کل جایگزین مفهوم حقوق جنگ یا به‌طور جامع‌تر حقوق منازعات مسلحانه شده است (ساسولی^۸، ۲۰۰۰: ۴). آنچه امروز تحت عنوان حقوق بشردوستانه بین‌المللی شناخته می‌شود شامل دوشاخه از حقوق قابل‌اعمال در مخاصمات مسلحانه یعنی حقوق لاهه و حقوق ژنو است. حقوق لاهه یا حقوق جنگ، وظایف و حقوق طرفین درگیر را در عملیات نظامی مشخص و در انتخاب ابزار و روش‌های جنگی محدودیت ایجاد می‌کند. در حالی که حقوق ژنو (۱۹۴۹)^۹ بیشتر به امنیت و حفظ سلامتی افراد، خواه نظامی و یا غیرنظامی توجه دارد این قوانین با حدود ۶۰۰ ماده در چهار کنوانسیون در سال ۱۹۴۹ در ژنوبه تصویب رسید و در سال ۱۹۷۷ توسط دو پروتکل تکمیل گردید. پاره‌ای از حقوق خاص درباره برخورد انسانی با رزمندگان بیمار مجروح و زندانیان جنگی در کنوانسیون اول، دوم و سوم ژنو آمده است و مقررات مربوط به حمایت از افراد غیرنظامی نیز در کنوانسیون چهارم تنظیم شده است. پروتکل اول ۱۹۷۷ ژنو^{۱۰} نیز بخش مهمی از قواعد حمایتی از جمعیت غیرنظامی را در خود جای داده است. بر اساس این پروتکل تک‌تک افراد غیرنظامی از حق حمایت عمومی در برابر حملات نظامی برخوردار هستند. حقوقی نظیر حمایت در برابر حملات بدون تمایز، مقابله به مثل، قحطی و به گرسنگی کشاندن غیرنظامیان در این پروتکل مورد توجه قرار گرفته‌اند.

⁷ International Humanitarian Law

⁸ Marco Sassoli

⁹ Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. 12 Aug. 1949.

¹⁰ Protocol Additional To The Geneva Convention Of 12 August 1949. And Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), Adopted At Geneva on 8 June 1977

۲-۲-۲ جنگ

در آئین اسلام در مباحث مربوط به حقوق جنگ از واژه‌های حرب، قتال و جهاد که هر کدام به‌نوعی افاده جنگ با دشمن را می‌نمایند سخن به میان آمده است به‌منظور ارائه تعریفی جامع از جنگ در اسلام، نخست لازم است که هر کدام از این واژه‌ها را به‌صورت اجمال مورد بررسی قرار داده می‌شود:

۱-۲-۲-۲-۱ حرب

در تاج العروس آمده: «حرب نقیض صلح است و مقصود از آن همان کارزار با دشمن است» (حسینی زبیدی، ۱۳۰۶). راغب اصفهانی می‌گوید: «حرب به معنای سلب است سلب یعنی چیزی را با زور و قهر از کسی ربودن، بنابراین معانی، کارزار، ربودن خشمگین شدن همه از کلمه حرب به دست می‌آید (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: واژه حرب).

۲-۲-۲-۲-۲ جهاد

«جهاد» مصدر فعل چهار حرفی «جاهد» می‌باشد. این واژه از ریشه «جهد» به معنای نیرو، توان و قدرت، اشتقاق می‌یابد و بنابراین معنای جهاد به‌کارگیری همه توان و نیرو، خواه فعل باشد یا قول، برای مبارزه و نبرد با دشمن می‌باشد (حسینی زبیدی، ۱۳۰۶: واژه جهاد).

در مفردات راغب گفته شده: «جهاد از کلمه مجهد اشتقاق می‌یابد و بنابراین جهاد یعنی نهایت نیرو را برای راندن دشمن به کار گرفتن» (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: واژه جهاد)، همچنین در جواهر الکلام آمده است: «از دیدگاه شرع جهاد عبارت است از بذل نفس و مال، به‌منظور محاربه با مشرکین یا بغاه، در جهت اعتلاء کلمه اسلام و برپائی شعائر دینی» (النجفی، ج ۲۱: ۳). بیشتر فقیهان امامی و جوب جهاد ابتدایی و حتی مشروعیت آن را منوط به موافقت و اجازه امام معصوم یا نایب اومی دانند (زین‌الدین بن علی شهید ثانی، ج ۳، ص ۹).

جنگ در اصطلاح حقوقی: ماده ۲ عهدنامه‌های چهارگانه ژنو اعلام می‌دارد که «این معاهده در صورت جنگ رسمی یا هرگونه مخاصمه مسلحانه‌ای که بین دو یا چند دولت طرف متعاقد روی دهد، به‌موقع اجرا گذارده می‌شود، ولو آنکه یکی از آن دول وجود حالت جنگ را تصدیق نکرده باشد...». بدین ترتیب، هرگاه یک مخاصمه مسلحانه بین دو یا چند دولت به وقوع می‌پیوندد، حقوق بین‌الملل بشردوستانه خودبه‌خود قابل اعمال می‌گردد، صرف‌نظر از آنکه جنگ اعلان شده یا نشده باشد و یا طرف‌های مخاصمه حالت جنگ را مورد شناسایی قرار داده یا نداده باشند.

«در حقوق بین‌الملل، جنگ شیوه اجبار همراه با اعمال قدرت و زور است که می‌توان آن‌ها از نظر حقوقی چنین تعریف کرد: جنگ بعنوان ابزار سیاست ملی، مجموعه عملیات و اقدامات قهرآمیز مسلحانه‌ای است که در چهارچوب مناسبات کشورها (دو یا چند کشور) روی می‌دهد و موجب اجرای قواعد خاصی در کل مناسبات آن‌ها با یکدیگر و همچنین با کشورهای ثالث می‌شود در این جهت حداقل یکی از طرفین مخاصمه در صدد تحمیل نقطه نظرهای سیاسی خویش بر دیگری است به این ترتیب عملیات قهرآمیز مسلحانه وسیله‌ای جهت تحمیل اراده مهاجم است» (ضیایی بیگدلی، ۱۴۰۰: ۴۵).

وردوس، جنگ را چنین تعریف می‌کند: جدلی مسلحانه بین دولت‌ها، که در آن کلیه روابط صلح‌آمیز معلق شده باشد (مسائلی، ۱۳۷۳: ۴). برخی نیز جنگ را برحسب غایت و هدف آن تعریف می‌نمایند که در این صورت عبارت خواهد بود از فتح، دفاع مشروع، حفظ منافع ملی، اجرای حقوق، تغییر نظام حقوقی، اجرای یک تصمیم جمعی که جنبه نظم عمومی بین‌المللی دارد (روسو، ۱۳۴۷: ۱۰).

مهم‌ترین مفهوم اصطلاحی این واژه در متون دینی، همانند کاربرد عام آن، گونه‌ای خاص از تلاش است یعنی مبارزه کردن در راه خدا با جان، مال و دارایی‌های دیگر خود در نبرد با کافران و باغیان، با هدف گسترش و اعتلای اسلام و برپا داشتن شعائر یا دفاع از آن (جواهر الکلام، ج ۲۱: ص ۳۵۰).

می‌تواند حق حیات^{۱۵} را از وی سلب کند. اهمیت این حق تا جایی است که با بسیاری از حقوق مصرحه بشری ارتباطی تام پیدا می‌کند.

تاریخ جنگ‌های صدر اسلام، بیانگر و شاهد آن است که مسئولیت معالجه مجروحان جنگی به زنان واگذار می‌شده است. زنانی مانند نسیمه، جراحه و ام‌عطیه در بسیاری از غزوات و جنگ‌های پیامبر اسلام (ص) حضور داشتند و عهده‌دار مسئولیت امداد بودند.

ام‌عملیه می‌گوید: «من در هفت غزوه به همراه پیامبر (ص) شرکت کردم و علاوه بر انبنداری، معالجه مجروحین جنگی را نیز عهده‌دار بودم» (طبقات الکبری، ج ۸: ص ۴۴۵؛ الصبه، ج ۴: ص ۴۷۱). در برخی روایات آمده که رسول خدا (ص) زنان را با خود به جنگ می‌برد سماعه از امام باقر (ع) با امام صادق (ع) نقل می‌کند که پیامبر (ص) جهت معالجه مجروحان زنان را نیز به جنگ فرامی‌خواند؛ از غنائم چیزی به آن‌ها نمی‌داد، لکن مبلغی به ایشان عطا می‌کرد. در جنگ با خوارج حضرت علی (ع) به معالجه‌ی خوارج پرداخت (موسوعه الفقه الاسلامی طبقاً لمذهب اهل البیت علیهم السلام، ۱۴۲۳ق: ۱۳۶).

در برخی متون تاریخی آمده است که هنگام عزیمت به سوی جنگ، برخی از زنان به صورت گروهی یا فردی خدمت پیامبر (ص) رسیدند و برای کمک به رزمندگان و معالجه مجروحان تقاضای حضور در جنگ کردند؛ پیامبر (ص) اجازه فرمودند. شرکت حضرت فاطمه (س) در جنگ احد از همه موارد مهم‌تر است. آنگاه که آن حضرت به احد آمده بود، پیامبر (ص) مجروح شده بود و خون زخم صورت مبارکش بند نمی‌آمد، حضرت زهرا (س) به معالجه پدر گرامی پرداخت.

واقعی در این باره می‌گوید: «فاطمه (س) چهره پیامبر (ص) را می‌شست و علی (ع) با سیر خود آب می‌ریخت؛ ولی خون بازمی‌ایستاد حضرت فاطمه (س) قطعه حصیری را سوزانید و خاکستر آن را بر زخم پاشید تا خون بند آمد نیز نقل شده است که با پشم سوخته آن را معالجه کرد» (فروع الکافی، ج ۵: ص ۴۵؛ سنن ترمذی، ج ۲: ص ۱۲۶).

این ایده که مجروحین، بیماران و کشتی‌شکستگان باید مورد احترام قرار گرفته و در جریان مخاصمات مسلحانه مورد حمایت واقع شوند، تاحدودی در فرهنگ‌های متعددی در دوران باستان مورد شناسایی قرار گرفته است (سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد،^{۱۶} ۲۰۰۰: ۱۱۹). در واقع، دیوان بین‌المللی دادگستری^{۱۷} مقرر می‌کند که قواعد خاص حقوق بین‌الملل بشردوستانه از جمله مواردی که مربوط به رفتار با مجروحین و بیماران در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیر بین‌المللی می‌شود، ملاحظات ابتدایی بشردوستانه را منعکس می‌کند.

کنوانسیون ۱۹۴۹ ژنوراجع به حمایت از غیر نظامیان در جریان جنگ منتهی به توسعه حمایت از غیر نظامیان بیمار و مجروح گردیده است. کنوانسیون ۱۹۴۹ ژنوراجع به رفتار با اسرای جنگی متضمن مقرراتی راجع به حمایت از اسیران بیمار و مجروح می‌باشد. ماده ۳ کنوانسیون ژنومعیارهای حداقلی از رفتار در مخاصمات مسلحانه داخلی و نظامیانی که به دلیل بیماری یا جراحت سلاح خود را بر زمین گذاشته‌اند ارائه می‌دهد.

پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های ژنومصوب ۱۹۷۷ رژیم مشترکی را برای تمامی مجروحین، بیماران و کشتی‌شکستگان صرف‌نظر از جایگاه آنان مقرر می‌دارد. بنابراین با ملاحظه ماده ۳ مشترک کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو پروتکل الحاقی دوم مصوب ۱۹۷۷ حقوق مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی متضمن پاره‌ای از مقررات قراردادی راجع به حمایت از بیماران، مجروحین و کشتی‌شکستگان است، ولو اینکه جزئیات کمتری نسبت به مقررات قراردادی و معاهداتی مرتبط با مخاصمات مسلحانه بین‌المللی دارد (ژرژ مایکل ابی ساب^{۱۸}، ۱۹۸۴: ۵). آنچه در حقوق موضوعه ذکر آن رفت، در فقه اسلامی نیز مورد تأکید قرار گرفته است.

¹⁵ Right to Life

¹⁶ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO]

¹⁷ See in particular Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Nicaragua v. United States, Merits, ICJ GL No 70, [1986] ICJ Rep 14, ICGJ 112 (ICJ 1986), 27th June 1986, International Court of Justice [ICJ], Para. 218 Available at: <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law/icgj/112icj86.case.1/law-icgj-112icj86> (Last Visited: 10/11/2015).

¹⁸ Georges Michael Abi saab

۲-۱-۳- اسیران جنگی

واژه‌ی اسیر در لغت، از «اسار» گرفته شده که به معنای ریسمان است (طریحی، ۱۴۱۶: ۲۰۷) و از آن جهت که هر اسیری را باریسمان می‌بستند، هر انسان در بند و محبوس را اسیر می‌گویند (واسطی زبیدی، ۱۴۱۴: ۲۳). اسرا نتایج طبیعی وقهری جنگ‌ها هستند که فقها به تفصیل درباره‌ی آن‌ها بحث کرده‌اند (منتظری، ۱۴۱۷ق: ۵۴۰)؛ و در حقوق اسلام هم مورد تأکید و توجه قرار گرفته است. ائمه معصومین(ع) نیز این مقوله را مورد نظر داشته و بر آن تأکید می‌کردند. بسیاری از دستورات و سخنان معصومان(ع) درباره‌ی رعایت حقوق افراد غیرنظامی و حتی نظامی خصوصاً اسراء در جنگ‌ها از ناحیه‌ی رسول خدا(ص) بوده است. در حقوق اسلام رفتار انسانی داشتن با اسیر(و به طور کلی با همه کسانی که در بند هستند) از وظایف مسلمانان است(اسدی، ۱۳۸۶: ۱۶)؛ و حق هیچ‌گونه آزار و اذیت و اهانتی نسبت به آنان را ندارند، پیامبر اسلام در جنگ بدر می‌فرمودند: به اسیران اکرام کنید و آنها را در غذای خودتان مقدم دارید.

پیامبر اکرم(ص) همچنین در مورد اسیر فرمود که اکراه و احسان در مورد اسیران مجروح و بیمار محقق نمی‌گردد مگر با معالجه و درمان آنان(احمدی میانجی، ۱۴۱۱: ۴۷۷)، امام صادق(ع) فرمود که کشتن مجروحین حرام می‌باشد(کلینی، الکافی، ج ۵: ۳۲). وقتی که دو گروه مسلمان با یکدیگر در جنگ باشند طرفداران حق نمی‌توانند فراریان جبهه‌ی مخالف را تعقیب و یا اسیران آنان را به قتل رسانیده و مجروحانشان را مورد حمله قرار دهند.

قانون اسلام نسبت به اسیران دیدگاهی کاملاً منطقی و انسانی دارد. مسلمانان پس از پایان جنگ، کلیه اسیران را تحت الحفظ نزد رهبر مسلمانان می‌آورند. اونیز با در نظر گرفتن مصالح، یکی از سه حالت زیر را درباره‌ی آنان به اجرا می‌گذارد:

۱- آنان را بی‌قید و شرط آزاد می‌کند.

۲- آنان را با پرداخت غرامت به‌عنوان فدیة آزاد می‌نماید.

۳- دستور بردگی به آنان می‌دهد.

البته در صورت لزوم، امام و رهبر مسلمانان می‌تواند اسیران جنگی را با اسیران مسلمانان مبادله نماید (منتظری، ۱۴۰۹ق: ۲۵۰) که در حقیقت این امر در زیرمجموعه‌ی مورد دوم جای دارد، چراکه فی‌حاق واقع، اسیر مسلمان فدیة وی محسوب می‌شود (ابن‌زهره، ۱۴۱۴ق: ۲۰۵).

در حال بر اساس آیه چهارم سوره محمد،^{۱۹} اسیران جنگی خود دارای حق و حقوقی هستند و کشتن آن‌ها به‌هیچ‌وجه جایز نیست. بنابراین اسلام جنبه‌های اخلاقی و انسانی را در نظر گرفته و خوش‌رفتاری با اسرای جنگی، اطعام آن‌ها، منع شکنجه، عدم تحمیل فشار بر آنان^{۲۰} و مداوای آنان را از جمله حقوق رزمندگان اسیر در نظر گرفته است. این امر در اسناد بشر دوستانه نیز مورد توجه قرار گرفته است.

برای نخستین بار کنوانسیون ۱۹۲۹ ژنو درباره رفتار با اسیران جنگی صریحاً مفهوم «حقوق افراد حمایت‌شده»^{۲۱} را به کار گرفته است. در این کنوانسیون همچنین از حق اقامه دعوی علیه مراجع نظامی در اعتراض به شرایط بازداشت، حق داشتن وکیل در دادرسی قضایی و حق تجدیدنظرخواهی از احکام قضایی سخن به میان آمده است.

کنوانسیون‌های چهارگانه ۱۹۴۹ ژنو که پس از صدور اعلامیه جهانی حقوق بشر به تصویب رسیدند، حاوی ارجاعات متعددی به «حقوق افراد حمایت‌شده» می‌باشند(ژان پیکت، ۱۹۵۸: ۷۷). آیا این بدان معناست که کنوانسیون - های ژنوبه افراد حق‌های بین‌المللی اعطا کرده و به‌موجب این اسناد افراد انسانی دارنده حق به شمار می‌روند؟

^{۱۹} إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَنتَحْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَاقَ فَإِمَّا مَنَّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ...

^{۲۰} أَنْ أَخَذْتَ الْأَسِيرَ فَعَجَزَ عَنِ الْمَسِيٍّ وَلَمْ يَكُنْ مَعَكَ مَحْمِلٌ فَارْسَلَهُ وَلَا تَقْتُلْهُ فَإِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا حُكْمُ الْإِمَامِ فِيهِ وَقَالَ الْأَسِيرُ إِذَا أَسْلَمَ فَقَدْ حَقَّنَ دَمَهُ وَصَارَ قَيْئًا. الکافی: امام زین العابدین علیه السلام فرمود: چون اسیری گرفتی که از راه رفتن عاجز بود و وسیله سواری نداشتی، او را رها کن و مکش، زیرا نمی‌دانی که حکم رهبر درباره او چیست. و امام فرمود: اسیر چون مسلمان شود، خونش محترم و محفوظ شده و جزو غنائم گشته است.

بر اساس آنچه گفته شد، اصلی‌ترین ویژگی و امتیاز وضعیت نظامی اسیر جنگی بودن افراد دارای وضعیت نظامی در صورت دستگیری توسط طرف مخاصمه می‌باشد. کنوانسیون سوم ژنو ۱۴۴۹ به تفصیل به شرایط نگهداری از اسراء و وضعیت آن‌ها پرداخته است که با توجه به عنوان در این بخش به صورت اجمالی اشاره به این موارد خواهیم داشت بیش‌تر ذکر گردید که هدف به اسارت گرفتن، مانع شدن سربازان دشمن از انجام عملیات نظامی بیشتر است چراکه سربازان اجازه دارند در عملیات نظامی قانونی شرکت نمایند فلذا اسراء جنگی را می‌توان تنها اسرایی دانست که بنا به دلایل امنیتی در توقیف‌اند نه به دلیل اعمال جنایتکارانه بند ۱ ماده ۱۲ کنوانسیون سوم ژنو اسیران جنگی را اسیران واحد اسیر کننده ندانسته بلکه آن‌ها را اسیر دولتی می‌داند که احد اسیر کننده در زمره‌ی نیروهای مسلح آن تلقی می‌گردد.

بنابراین قدرت بازداشت کننده مسئول رفتار با اسیران جنگی می‌باشد. قدرت بازداشت کننده متعهد است از ارگان‌های خود بخواهد که از قواعد حقوق بین‌الملل در خصوص رفتار با اسیران جنگی پیروی نمایند و همچنین باید اجرای این قواعد را تضمین نماید چراکه بر اساس اصول مسئولیتهای بین‌المللی در زمینه‌های رفتار متخلفانه ارگان‌های دولت علیه قدرت بازداشت کننده اقدام کرده و طرح دعوی نمود. درحالی‌که عضویت در نیروهای مسلح یک طرف مخاصمه عامل تعیین کننده وضعیت اولیه به‌عنوان رزمنده است اما تفکیک از غیرنظامیان وظیفه‌ای است که از وضعیت رزمنده ناشی می‌شود فلذا غیرنظامیان الزامی به تفکیک و تمایز خویش از نظامیان ندارند و این وظیفه بر عهده‌ی نظامیان می‌باشد که نقش آن در بدترین شرایط می‌تواند منجر به از دست دادن وضعیت اسیر جنگی شود.

ماده ۶ ۲۲ مشترک سه کنوانسیون اول و ماده ۷ کنوانسیون چهارم و نیز ماده ۷ مشترک سه کنوانسیون نخست و ماده ۸ کنوانسیون چهارم ژنو، بر این امر دلالت دارند که کنوانسیون‌ها به افراد ذینفع حقوقی اعطا می‌کنند. ماده ۷ تصریح دارد که هیچ‌کس نمی‌تواند در هیچ حالی از تمام یا قسمتی از حقوقی که این کنوانسیون‌ها به او اعطا کرده‌اند چشم‌پوشی کند و نباید برای صرف نظر کردن از آن‌ها تحت فشار قرار گیرد^{۲۳}.

بنابراین؛ چنانچه مشاهده می‌شود یک تفاوت اساسی و آشکار بین حقوق ذکر شده در کنوانسیون ژنو تحت عنوان وضعیت اسراء و حقوق ذکر شده در فقه امامیه وجود دارد و عبارت است از اینکه: حقوق مذکور در کنوانسیون سوم ژنو مربوط به زمان جنگ است؛ اما از منظر فقه امامیه، اسیری که در حین جنگ گرفته می‌شود کشته می‌شود. به طور کلی، رهنمود اسلام در زمینه طرز رفتار با اسراء جنگی متضمن احکامی است که مفاد حقوق و عرف بین‌المللی مدرن هرگز به پای آن نمی‌رسد (محقق داماد، ۱۳۷۹: ۱۳۱).

۲-۳- حقوق رزمندگان بعد از جنگ

مطالعه وضعیت رزمندگان و ایثارگران جنگی حاوی نکات ارزشمند بسیاری است، نحوه خدمات‌رسانی در عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کاملاً تحت تأثیر نظام سیاسی کشور مربوط است به طوری‌که در کشورهای ایدئولوژیک از قبیل چین و شوروی سابق بازماندگان و ایثارگران از منزلت سیاسی، اجتماعی بالایی برخوردار بودند و توجه زیادی به معیشت و منزلت و حقوق آنان می‌شد علت این امر آن است که این نظام‌ها مشروعیت خود را از وفاداری بی‌چون و چرای پیروان به مبانی عقیدتی می‌گیرند و در این نظام‌ها کلیه سربازان و ایثارگران به‌عنوان سمبل‌های ایثار و از خودگذشتگی به‌نظام مربوطه خدمت می‌کنند در ایران نیز با الگوگرفتن از نهضت عاشورا و مبانی فقهی و حقوقی اسلامی حضور در جنگ به‌عنوان یک تکلیف الهی مطرح است و به همین دلیل جنگ ایران و عراق به دلایل ذیل دفاع مقدس نام گرفته است:

دفاع برای حفظ و استقلال و تمامیت ارضی کشور

استقامت در برابر ظالمین برای اطاعت از فرمان خداوند

²² No special agreement shall adversely affect the situation of (protected persons) nor restrict the rights which it confers upon them.

²³ No one may renounce or be forced to renounce the protection accorded him by the conventions

مقاومت به منظور حفظ دین، قرآن و انقلاب اسلامی

ایستادگی برای دفع تجاوز دشمن و رسیدن به صلح و امنیت و یک نوع دفاع مشروع محسوب می‌گردد. تبعیت از رهبری فرزانه الهی که حضور در جنگ را واجب کفایی اعلام کرده است لذا جنگ ایران و عراق را ادامه نهضت عاشورا می‌دانم و تشابهات جنگ ما با غزوه عاشورا بسیار برجسته و مبرهن است.

در کشورهای با نظام سیاسی بازتر، با توجه به اینکه دولت‌ها چندان در اقتصاد و عرصه اجتماعی و فرهنگ دخالت نمی‌کنند. تلاش می‌شود که طوری نشان دهند که تبعیض بین بازماندگان جنگ و سایر شهروندان وجود ندارد اما باین وجود، در این نظام‌ها نیز امتیازات زیادی به بازماندگان تعلق می‌گیرد در این نظام‌ها، از قبیل آمریکا، ژاپن، فرانسه و انگلیس، تلاش می‌شود که فرهنگ ایثار بیشتر از طریق دیگری غیر از امتیازات اقتصادی و اجتماعی ترویج شود در این کشورها رسانه‌ها و هنرهای تصویری از قبیل سینما بیشترین نقش را در ترویج فرهنگ ایثار بر عهده‌دارند.

در کشورهای بازمانده از سوسیالیسم موجود در دوران سرد، از قبیل روسیه، معمولاً همان رویه‌های موجود در رژیم گذشته برای خدمت‌رسانی به ایثارگران و سایر بازماندگان جنگ مورداستفاده قرار می‌گیرد و نظام تأمین اجتماعی این کشورها به شدت تحت تأثیر میراث کمونیست است. گرچه در سال‌های اخیر دولت‌های روسیه و سایر دول اروپایی شرقی تلاش کرده‌اند از سیستم دولت محور فاصله بگیرند و از امتیازات اقتصادی و اجتماعی ایثارگران که بار عظیمی بر دوش دولت می‌گذارد بکاهند که این امر مورد اعتراض اکثریت مشمولین این گونه امتیازات قرار گرفته است. در کشورهای جهان سوم از قبیل الجزایر و لبنان، الگویی مختلط از سوسیالیسم و لیبرالیسم مورداستفاده قرار می‌گیرد و در واقع، سیستم سیاسی اقتصادی این کشورها نیز به صورت مختلط عمل می‌کند. ولذا در عرصه خدمات‌رسانی به ایثارگران و بازماندگان جنگ نیز به همین شکل عمل می‌کنند همچنین در مورد نحوه تکریم ایثارگران و ترویج فرهنگ ایثارگری همین مسئله نظام سیاسی، اقتصادی کشورها تأثیرگذار است. به این معنا که کشورهای ایدئولوژیک بیشتر به تبلیغات مستقیم و شعارگونه می‌پردازند در حالی که در کشورهای با نظام سیاسی لیبرالیسم تلاش می‌شود با استفاده از تبلیغات غیرمستقیم و از طریق رسانه‌ها و نظام آموزش و پرورش به تزریق ناخودآگاه ایدئولوژی وطن‌پرستانه و ایثارگرانه پرداخته شود.

۱-۲-۴- حقوق اقتصادی

در فقه و حقوق بشردوستانه رزمندگان از مزایای زیادی برخوردارند. طوری که در بسیاری از مواقع این امتیازات مورد اعتراض سایر مردم قرار می‌گیرد. برای مثال در روسیه، مطبوعات علناً به امتیازات ایثارگران اعتراض کرده‌اند. این امر به آن معنا نیست که مردم این کشورها از ایثارگران خود قدردانی نمی‌کنند. بلکه به این معناست که مردم اکثر این کشورها معتقدند این امتیازات نباید به گونه‌ای باشد که حقوق سایر شهروندان را به خاطر تبلیغ ایثارگری پایمال کرد و به نظر می‌رسد که اعتراض مردم به امتیازات انحصاری ایثارگران صورت نمی‌گیرد. بلکه در مواردی که رقابت‌هایی صورت می‌گیرد (مثال ورود افراد به دانشگاه یا استخدام دولت) امتیازات آن‌ها ناعادلانه تلقی می‌شود استدلال پشت سر این اعتراضات این است که ایثارگر نباید به منظور دسترسی به امتیازات به ایثار دست بزند. بلکه باید فداکاری در راه ملت و وطن خالی از شائبه باشد درحقیقت در ایران به عنوان یک واجب کفایی به صورت تکلیف مدارانه اقدام می‌کنند.

در زمان خلیفه دوم، عمر علاوه بر تعیین مقرری معین برای سپاهیان، برای زنان مهاجر و انصار به طور جداگانه مقرری تعیین کرد. همچنین برای کسانی که در جنگ بدر شرکت داشتند نیز حقوق متفاوتی قرار داد. امیران سپاه به تناسب کاری که داشتند، حقوق متفاوتی داشتند و این جز مقرری زنان و فرزندانشان بود. به علاوه مقداری گندم معادل محصول دوجریب نیز می‌گرفتند (ماوردی، ۱۳۸۲: ۴۰۵).

قول مشهور فقها این است که رزمندگان حق دارند از مواد خوراکی، نوشیدنی و علوفه چهارپایان به مقداری که عرف اقتضا دارد و سیره مسلمانان بر آن دلالت دارد و در واقع چاره‌ای جز آن نیست، استفاده کنند؛ بدون اینکه تصرف کننده ضامن باشد و غنی بودن رزمنده نیز در این حکم تأثیری ندارد (معجم فقه الجواهر، ج ۴: ۶۵۴).

در کشورهای زیادی، استخدام ایثارگران در دستگاه‌های دولتی به شرط تخصصی صورت می‌گیرد به این معنا که گرچه در اکثر موارد ایثارگران در دستگاه‌های دولتی استخدام می‌شوند. اما بعضی از مشاغل مانند مهندس، پزشکی و پست‌های حساس به صرف ایثارگر بودن در اختیار آنان قرار نمی‌گیرد و این موضوع در شرایط برابر یک امتیاز محسوب می‌گردد نه یک سهمیه خاص هزینه آب، برق، تلفن و گاز در اکثر کشورها برای ایثارگران به صورت نیم بها محاسبه می‌شود.

دارو و درمان برای ایثارگران در تمامی کشورها تقریباً رایگان است. این امر حتی در کشورهای که نظام سرمایه‌داری و پول‌محوری شدیدی در آن‌ها حاکم است نیز صادق است. خصوصاً برای معلولین جنگی خدمات دارویی زیادی ارائه می‌شود. همچنین هزینه حمل و نقل برای سفرهای ضروری و حتی تفریحی ایثارگران پرداخت می‌شود. معمولاً این هزینه‌ها به صورت بلیط رفت و برگشت و یا پرداخت نقدی برای وسایل نقلیه عادی مانند اتوبوس، مترو و تاکسی پرداخت می‌شود و هواپیما و کشتی را شامل نمی‌شود. در بعضی از کشورها برای هواپیما و کشتی نیز تخفیف‌هایی در نظر گرفته می‌شود.

۲-۲-۴- حقوق اجتماعی - سیاسی

حمایت‌های حقوقی، عاطفی، مادی و معنوی از رزمندگان، ترمیم‌کننده آسیب‌های مربوط به لایه‌های اعتقادی و ارزش‌های انسانی است و حمایت‌های مادی تأمین‌کننده نیاز زندگی بازماندگان و خانواده‌های آنان است این حمایت‌ها در چارچوب وظایف و اهداف و قوانین و مقررات حمایتی سازمان‌دهی می‌شود.

در اسلام تکریم خانواده‌هایی که به جنگ می‌رفتند و از لذت در کنار خانواده بودن می‌گذشتند همیشه مورد توجه بوده است، چنانچه پیامبر اکرم (ص) در این باره فرمودند: «هرکس درباره‌ی رزمنده‌ای غیبت کند، یا به او آزار رساند یا در غیاب او با خانواده‌اش بدرفتاری نماید، روز رستاخیز برای او پرچمی برافراشته می‌شود به نشانه‌ی این که کاملاً به حسابش رسیدگی گردد و در آتش سرنگون گردد» (ری شهری، ج ۲: ص ۳۱۷).

طبق آیه شریفه «هل جزاء الاحسان الا الاحسان» باید این را پذیرفت که در قبال خدمتی که انجام داده‌اند برای دریافت مزایای که شاید بتواند گوشه‌ای از خدمات‌شان را قدردانی کند، به حق ذی‌حق می‌باشند و احسان ایشان بایستی به خوبی پاسخ داده شود. اقدام ایثارگران فعلی کاملاً محسنانه بوده که هم نیت احسان و هم تحقق احسان در عالم واقع را داراست.

تکریم بازماندگان جنگ (در اینجا رزمندگان) در اکثر کشورهای مورد مطالعه جامعه‌محور است نه دولت‌محور یعنی در عرف و سنت‌های جامعه ریشه دارد که افراد ایثارگر باید در اوج احترام و عزت باشند. مثلاً در روسیه عروس و داماد قبل از مراسم ازدواج به قبرستان‌های ملی که شهدای جنگ در آن‌ها دفن شده‌اند می‌روند و ادای احترام می‌کنند و این‌گونه موارد مسئولیت دولت را کاهش و اصل موضوع را در جامعه نهادینه می‌کند و باعث تقویت فرهنگ ایثار می‌گردد و دولت‌ها نیز به امکانات و ابزاری که دارند به صورت علنی و نامحسوس این حرکت را تقویت می‌کنند.

با توجه به قاعده لاضرر و نظریه نفی حکم ضرری که در اسلام هست (عاملی، ۱۴۱۶: ۲۲۶)، در موقعیتی که کشور مورد هجوم قرار گرفت ایثارگران به دفاع پرداختند که در پرتو حمله مهاجمان و دفاع، ضرر بسیاری به ایشان وارد شد که طبق نفی حکم ضرری، که در اسلام حکمی که عمل به آن موجب ورود ضرر شود وجود ندارد و نیز نفی ضرر غیرمتدارک، با استناد به مواد متعدد قانونی که به لزوم جبران ضرر و نیز اصول مسلم حقوقی از جمله ضرورت جبران ضرر ناروا، بایستی به جبران این ضرر حکم کرد و نباید از جانب حکومت اسلامی جبران نشده باقی بماند.

در جامعه اسلامی همواره عده‌ای به عنوان کارگزار حکومت اسلامی در خدمت نظام هستند که باید از بیت‌المال حقوق آنان تامین وزندگیشان اداره گردد همانطوری که در صدر اسلام بعد از آنکه خمس غنائم جنگی جدا می‌شد ما بقی را بین مبارزان ومجاهدانی که در جنگ حضور داشته‌اند تقسیم می‌کردند (کلینی، بی‌تا: ۴۳؛ طوسی، ۱۴۰۰: ۱۲۸).

شایان‌ذکر است، هدف کلی حقوق بین‌الملل بشردوستانه حمایت از «کرامت انسانی» بشر در برابر حاکمیت در زمان صلح وجنگ است. ماده ۳ کنوانسیون چهارم ۱۹۰۷ لاهه، ماده ۱۳۱ کنوانسیون سوم ژنووماده ۹۱ پروتکل الحاقی ۱۹۷۷، اصول اساسی عدالت برای قربانیان جنگ ومسئولیت دولت‌ها(بند ۲ ماده ۳۳) را مورد تأکید قرار داده‌اند.

در باب حقوق اجتماعی رزمندگان آموزش، مسکن واشتغال مولفه‌هایی هستند که در صدر حقوق آنان قرار دارند. از نظر سیاسی رزمندگان وایثارگران نقش زیادی در سیاست وحکومت این کشورها ایفا می‌کنند کهنه سربازان یا در گروه طرفدار صلح وبشردوستانه ویا در گروه‌های دست راستی ونژادپرست عضویت پیدا می‌کنند مثلاً در فرانسه ژان ماری لوپن که یک کهنه سرباز بوده از طرف احزاب دست راستی وارد رقابت‌های انتخاباتی شده وبه پیروزی نهایی نزدیک شد اما ائتلاف احزاب لیبرال وچپ باعث ناکامی وی شد. یا در آمریکا در سال ۲۰۰۴ جان کری که یک کهنه سرباز جنگ ویتنام بود با اتکا به تجارب میهن‌پرستانه درصدد کسب مقام ریاست جمهوری بود که ناکام ماند درحال بازماندگان جنگ در سیاست نقش اساسی دارند اما از طرف دولت‌ها هیچ امتیاز خاصی دریافت نمی‌کنند ولی آن‌ها می‌توانند در سازمان‌ها وانجمن‌های مردم‌نهاد حضورداشته باشند ولی نمی‌توانند نیروی سیاسی مستقلی داشته وتأثیرگذار باشند.

۳-۲-۴- حقوق رسانه‌ای

ازلحاظ هنری در سینما، رادیو، تلویزیون ومطبوعات این کشورها بیشتر تبلیغات به‌صورت غیرمستقیم صورت می‌گیرد در کشورهای مانند چین وشوروی سابق این تبلیغ به‌صورت مستقیم صورت می‌گرفت، اما در کشورهای لیبرال، این تبلیغات به‌صورت غیرمستقیم صورت می‌گیرد، باید به این نکته توجه داشت که تبلیغات مستقیم در اکثر مواقع به ضدتبلیغ تبدیل می‌شود؛ لذا باید ازاین‌گونه تبلیغات پرهیز کرد معمولاً تأثیرگذاری سینما بیشتر از سایر رسانه‌ها می‌باشد، البته این موضوع درآمریکا که آزادی بیان وجود بیشتری دارد، نسبت به کشورهای چین وشوروی سابق از اهمیت بیشتری برخوردار است؛ ازطرف‌دیگر کتاب‌های درسی، منابع مهمی در تبلیغ فرهنگ ایثارگری محسوب می‌گردند، در کتاب‌های درسی وقایع تاریخی به‌گونه‌ای روایت می‌شود که باعث ایجاد حس غرور وافتخار در ذهن دانش آموزان مدرسه می‌گردد. چون دانش‌آموزان در این سن بیشترین تأثیر را دارند ومطالب درسی در ذهن آنان حک می‌شود، این امر در بسیاری از مواقع مورد اعتراض سایر کشورها قرار می‌گیرد، برای نمونه به اختلاف چین وژاپن به دلیل انتشار مطالب ناسیونالیستی در کتب درسی ژاپن می‌توان اشاره کرد.

۵- نتیجه

اجرای حقوق بشردوستانه بین‌المللی تمامی تدابیر واقداماتی را تحت پوشش قرار می‌دهد که به‌منظور تضمین قواعد آن اتخاذ می‌گردد. این قواعد تنها مختص به زمان بروز مخاصمات مسلحانه نبوده وتدابیری را شامل می‌شود که هم در زمان جنگ وهم در زمان صلح قابل‌اعمال هستند واین اطمینان خاطر را ایجاد می‌کنند که قواعد حقوقی موردنظر رعایت می‌گردند.

علاوه بر حقوق بشردوستانه که از متغیرهای اساسی این پژوهش است، فقه وقواعد اسلامی نیز در موردحمایت از حقوق رزمندگان نظرات وروایات متعددی را منتشر نموده‌اند. علاوه بر آن لازم به ذکر است که این اصول بشردوستانه در مورد رزمندگان، پیش از آنکه در اسناد بین‌المللی مانند کنوانسیون‌های لاهه وژنوبه صورت مدون وموضوعه تدوین گردد، در حقوق اسلامی سابقه ای دیرینه داشته اند.

با توجه به فرآیند جهانی‌شدن مفاهیم دولت وملت جایگاه گذشته خود را ندارد وگسترش اطلاعات با کمک رسانه‌های جمعی مثل ماهواره، تلویزیون، اینترنت و...همگی سبب بمباران اطلاعاتی افراد گردید ودیگر دولت‌ها به‌تنهایی تصمیم گیر نبوده

و باید با خواست توده مردم هماهنگ باشند در غیر این صورت محکوم به شکست هستند. در پی این تحول مردم به دنبال رعایت حقوق شهروندی خود که به نحوی رفاه اجتماعی را در برمی‌گیرد آشنا شده و به دنبال احقاق حقوق خود هستند بدین ترتیب مسئله رفاه اجتماعی امروز نه اینکه مسئله اختلاف بلکه موضوع مشترک تفکرات چپ و راست گرایانه است. و اختلاف صرفاً بر سر نوع برنامه‌ریزی جهت حصول به نتیجه است یکی از مهم‌ترین وظایفی که دولت‌ها بعد از جنگ جهانی دوم در قالب تأمین اجتماعی به عهده گرفتند.

حمایت همه‌جانبه مادی و معنوی از خانواده‌های کسانی بود که در میدان‌های نبرد جان‌فشانی کرده بودند. انباشت تجربه و دانش بشری، کشورهای درگیر در جنگ را به این نتیجه رسانده است که برای حفظ روحیه شهروندان در زمینه دفاع از میهن باید خدمات متفاوتی از سایر شهروندان به رزمندگان ارائه نمایند در غیر این صورت روحیه دفاعی ملت در بروز جنگ‌های آتی به شدت کاهش خواهد یافت از همین رو دولت‌ها برای رفع مشکلات و کاستن از فشارهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ناشی از جنگ مبادرت به وضع قانون و تشکیل سازمان‌های مرتبط می‌نمایند.

در نهایت لازم به ذکر است، اگرچه در عصر کنونی، کنوانسیون‌های بشردوستانه در پی آن‌اند که حقوق نظامیان و رزمندگان را به منصفی ظهور برسانند، اما این قوانین در مجموع نتوانسته‌اند، به صورت کامل به مقصد برسند، و این نشان دهنده ضعف در برخی قوانین و تعهدات است، این قوانین تا زمانی که با اعتقادات دینی پیوند نخورند، از ضمانت اجرایی و قدرت الزام‌آور برخوردار نخواهند بود. سیره نبوی و قوانین اسلام، الگویی کامل از حقوق جنگ است که در مقایسه با قوانین حقوق بشردوستانه موضوعه در معاهدات بین‌المللی معاصر، کارآمدتر و مناسب‌تر جلوه می‌کند.

تقریباً تمام قوانین و مقررات و قانون حمایت مادی و معنوی از ائمه‌گزاران در جلد پنجم مجموعه قوانین و مقررات ائمه‌گزاران و چاپ سوم قانون جامع خدمات‌رسانی به ائمه‌گزاران در هشت فصل در ایران و سند راهبردی حمایت از رزمندگان تدوین شده است علاوه بر آن حمایت از ائمه‌گزاران در حقوق اسلامی، سنت نبوی، فقه اسلامی، قرآن، نهج‌البلاغه، احادیث ائمه، قانون اساسی و تجربه و شیوه‌های جنگ در صدر اسلام و در سایر تدابیر امام خمینی خصوصاً در صحیفه نور از جلد ۱۳ تا ۲۰ به عنوان منبع بسیار غنی و معتبر در تکریم رزمندگان می‌تواند راهگشا باشد. همچنین اعلامیه‌های حقوق بشر نیز در این زمینه دارای نکات جهانی است.

در اسلام از منظر حقوق بشردوستانه، صلح همواره در اولویت بر جنگ استوار است. در صورت وقوع جنگ - که البته آن هم دفاعی است، نه تهاجمی - تمامی آنچه امروزه به عنوان حقوق بشر دوستانه در مخاصمات بین‌المللی مطرح شده، نه تنها در صدر اسلام مورد توجه قرار گرفته است، بلکه در مقام مقایسه با قوانین بین‌المللی عصر کنونی و کنوانسیون‌های مختلف، انسانی‌تر می‌نماید. پیامبر (ص) و ائمه اطهار در همه جنگ‌ها می‌کوشیدند از اذیت برای توجیه و واداشتن دشمن به اجتناب از جنگ بهره ببرند و همیشه تلاش می‌شد که مسلمانان آغازگر جنگ نباشند.

فرماندهان سپاه اسلام همیشه پیش از جنگ، در حین جنگ و پس از پایان جنگ، به رعایت حقوق انسانی سفارش می‌شدند. امروزه آنچه را که در بحث حقوق بشردوستانه شاهد آن هستیم، شامل عرف‌ها و آداب و رسوم جنگ، همچنین کنوانسیون‌های مختلف همچون کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ و پروتکل‌های الحاقی آن، همگی نمودی تازه از آن چیزی است که در اسلام وجود داشته و به صورت مقررات جنگی در اسلام لازم‌الرعايه بوده است.

منابع

- آخوندی، مصطفی (۱۳۸۱). نظام دفاعی اسلام، جلد اول، قم: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی. نمایندگی ولی‌فقیه. اداره آموزش‌های عقیدتی سیاسی
- اسدی، علی محمد، (۱۳۸۶). احکام جبهه، تهران: انتشارات سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.

-امیری فرد، فاطمه (۱۳۹۹). مسئولیت مدنی دولت در برابر ایثارگران دفاع مقدس، تهران: انتشارات موزه انقلاب اسلامی و دفاع مقدس

-ابن زهره حلبی، حمزه، غنیة النزوع إلى علمی الأصول والفروع، مؤسسه امام صادق (ع)، قم: ۱۴۱۷ ق
 -ابن سعد، محمد بن سعد، الطبقات الكبرى، بیروت: دارالکتب العلمیة، منشورات محمدعلی بیضون، ۱۴۱۰ ق.
 -ابی جعفر محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی رازی، فروع الکافی، به کوشش محمدحسن درایتی، دارالحديث، قم، ۱۳۸۷ ش
 -الحر العاملی محمدحسن، وسایل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، تهران، مکتب الاسلامیه، جلد یازده، ۱۴۰۳ ق.
 -امراللهی بیوکی مینا، (۱۳۸۶). بررسی وضعیت حقوقی زندانیان گوانتانامو در پرتو حقوق بین‌الملل بشردوستانه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل به راهنمایی رنجبریان دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
 -خالقی، ابوالفتح وحجت الله رشنوادی (۱۴۰۰)، جلوه‌های صیانت از کرامت بشری در مخاصمات از منظر نهج البلاغه و حقوق بین‌الملل، فصلنامه نظریه‌های حقوقی.

-دستغیب، سید محمدرضا، (۱۳۹۵). حقوق بشردوستانه در منابع اسلامی و اسناد بین‌المللی اشخاص مورد حمایت در مخاصمات مسلحانه، تهران: نشر میزان

-راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن بیروت دارالعلم، ۱۴۱۲ ق.
 -زین‌الدین بن علی شهیدثانی، مسالک الافهام الی تنقیح شرائع الاسلام، ج ۳، قم: ۱۴۱۳-۱۴۱۹ .
 -سید محمد مرتضی، حسینی زبیدی، تاج العروس من جواهر القاموس بیروت مکتبه الحیاء، ۱۳۰۶ هـ .
 -شارل روسو، (۱۳۴۷). حقوق مخاصمات مسلحانه ترجمه دکتر هنجنی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران
 -صاحب جواهر، محمدحسن بن باقر، محقق حلی، جعفر بن حسن، ومؤسسۀ دائرۀ معارف الفقه الاسلامی طبقاً لمذهب اهل البيت عليهم السلام. ۱۴۲۲-۲۰۰۱. معجم فقه الجواهر. ۶ ج. بیروت لبنان: الغدير.
 -ضیائی بیگدلی، محمدرضا، (۱۳۹۴). حقوق بین‌الملل بشردوستانه، انتشارات گنج دانش، تهران.
 -ضیائی بیگدلی، محمدرضا، (۱۴۰۰). حقوق جنگ (حقوق بین‌الملل مخاصمات مسلحانه)، چاپ هشتم، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی

-طباطبائی، سیدمحمدحسین (۱۳۸۳). المیزان فی تفسیر القرآن، قم: انتشارات دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم

-طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۰). تهذیب الاحکام، قم، جلد ششم.
 -طریحی، فخرالدین، (۱۴۱۶ ق). مجمع البحرین، چاپ سوم، تهران: کتابفروشی مرتضوی.
 -عبداللهی نژاد، کریم؛ حسین ناصری مقدم؛ قاسم عبیدادی (۱۳۹۵). مبانی فقهی اولویت استخدامی ایثارگران، فصلنامه مدیریت اسلامی سال ۲۳. شماره ۴

-فلک، دپتر (۱۳۸۷). حقوق بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه، تهران: انتشارات موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش

-فیروزی، مهدی (۱۳۹۲). لا یقتل غیر المقاتل قاعده فقهی مصونیت غیرنظامیان در مخاصمات مسلحانه، فقه، شماره چهارم
 -کنعانی، محمد طاهر و سیاه رستمی، هاجر (۱۳۸۵). حقوق بین‌الملل بشردوستانه ناظر بر حمایت از افراد در درگیری‌های مسلحانه تهران جمعیت هلال احمر چاپ دوم.

-کلینی، محمد بن یعقوب (بی‌تا)، اصول کافی، بیروت، دارالصعب، جلد پنجم
 -محمدحسن النجفی جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ج ۲۱ .
 -محقق داماد، سید مصطفی (۱۳۷۹ ش)، حقوق قراردادها در فقه امامیه، تهران: انتشارات سمت.

- منتظری، حسین علی، (۱۴۱۷ق). نظام الحكم فی الإسلام (للمنتظری)، به کوشش جمعی از محققان دفتر مؤلف، نشر سراسی، قم.
- منتظری، حسینعلی، (۱۴۰۹ق). دراسات فی ولایة الفقیه وفقه الدولة الاسلامیه، نشر تفکر، قم، ج ۶.
- موسوعه الفقه الإسلامی طبقاً لمذهب أهل البيت علیهم السلام، به کوشش جمعی از پژوهشگران. نویسنده موسسه دائره المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت (ع)، مؤسسه دائره المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت (علیهم السلام)، قم، ۱۴۲۳ق، جلد ۱۳
- مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۷۳). ترجمه قرآن، جلد اول، قم: دارالقرآن الکریم،
- مهدیون، جواد (۱۳۹۶) حقوق رزمندگان، اسرا و غیرنظامیان در مخاصمات مسلحانه داخلی با تأکید بر موازین حقوقی اسلام و حقوق بشردوستانه‌ی بین‌المللی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان تهران - مرکز پیام نور تهران جنوب
- ماوردی، علی بن محمد، الأحكام السلطانیة والولايات الدینیة، توزیع دار التعاون للنشر والتوزیع عباس أحمد الباز، مکه مکرمه، ۱۳۸۲
- واسطی، زبیدی، سید محمد مرتضی حسینی، (۱۴۱۴ق). تاج العروس من جواهر القاموس، به کوشش علی شیری، ج ۱۵، دارالفکر للطباعة والنشر والتوزیع

- Abi-Saab, G. (1984). The specificities of humanitarian law, in Christophe Swinatsk: Studies and essays on international humanitarian law and red cross principles, in honor of Jean Pictet, Geneva, the Hague, ICRC.
- Baxter, R. R., & Pilloud, C. (1988). International dimensions of humanitarian law. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], International Dimensions of Humanitarian Law, Part I Nature of International Humanitarian Law and its Place in International Law.
- Crawshaw, R., & Holmström, L. (2008). 12. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law. In *Essential Texts on Human Rights for the Police* (pp. 497-506). Brill Nijhoff.
- Gane, C., & Mackarel, M. (1997). Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. In *Human Rights and the Administration of Justice* (pp. 579-581). Brill Nijhoff.
- Hofmann, R. (2018). The 2010 International Law Association Declaration of International Law Principles on Reparation for Victims of Armed Conflict. *Reparation for victims of armed conflict: impulses from the Max Planck dialogues. MPIL Research Paper Series*, (2018-19), 31-34. Available at: <http://www.ila-hq.org/>
- Marco Sassoli, A., & Bouvier, A. Q. (2000). concept and purpose of international humanitarian law ,”in: How Does Law Protect in War ,ICRC, Vol. 1, Third Edition
- McGrath, L. (2000). Presumed Guilty? Criminal Justice and Human Rights in Mexico. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, *Fordham International Law Journal*, 24(3), 801. Available at: www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm
- Military, C. C. (1986). Paramilitary Activities in and against Nicaragua. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, Nicaragua v. United States, Merits, ICJ GL No 70, [1986] ICJ Rep 14, ICGJ 112(ICJ 1986), 27th June 1986, International Court of Justice [ICJ], Para. 218 Available at: <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:icj/112icj86.case.1/law-icj-112icj86>
- Pictet, J. (Ed.). (1952). *The Geneva conventions of 12 August 1949: commentary*. International committee of the Red Cross.

Pilloud, C., Sandoz, Y., Swinarski, C., & Zimmermann, B. (Eds.). (1987). *Commentary on the additional protocols: of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*. Martinus Nijhoff Publishers.

United Nations. (1985). *Convention against torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*. Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, New York, 10 December 1984, Available at: http://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=UNTS_ONLINE&tabid=2&mtdsg_no=IV-9&chapter=4&lang=en

